

ІСТОРИЧНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БОДНАРЧУК Ю.Ю. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 334.73

*Малорусь-Україна – це постійне прокляття,
котре самі над собою проголосили її гнобителі.
Так над ними мститься пригноблена воля України.
Доки не буде направлена кривда, зроблена українцям,
доти неможливий справді міжнародний спокій*
(Карел Гавлічек-Боровський)

Ми так часто слухали, вивчали, досліджували творчу спадщину Т. Шевченка, що створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все у ньому розуміємо. Та це лише ілюзія. Шевченко як явище велике й вічне – невичерпний і нескінченний. Його творча спадщина є актуальною у будь-який час чи історичні умови. Волею історії він ототожнений з Україною; вбираючи в себе нові дні і новий досвід народу, відзиваючись на нові болі й думи. І в доленосний період сьогодення ми з надією перечитуємо його творчі доробки, шукаємо відповіді у пророчих рядках: в який бік прямувати?

Наше завдання розкрити бачення Т. Шевченком історичного шляху майбутньої України як незалежної держави, з'ясувати, яка головна передумова її процвітання. Розглянути творчість Т. Шевченка як своєрідну спадщину поета-патріота.

Слово “Україна” – одне з найбільш часто вживаних у поезії Кобзаря. Почуття саможертвовної любові до Вітчизни висловлено з такою силою пристрасті, що важко відшукати аналогій. Але водночас подвійне (соціальне і національне) пригноблене становище України, могло стати і стало – у творчості Шевченка передовсім – джерелом величезної революційної енергії.

Для поета в його творах було ніби дві України: Україна як неминуща основа й Україна як історичний момент. Україна-мати і Україна блудна. Україна непорочна і Україна розбещена. Україна лицарів і Україна рабів. Цю другу, історично спотворену Україну, він бичував і проклинав заради першої – України-матері, України неминущої. Образ України-неньки – це найсвітліший і водночас найдраматичніший образ у творчості Тараса Шевченка [1, с. 57].

У поета набагато тверезіший і глибший підхід до історії, гіркіше і мужніше її розуміння. Він не втішає себе ілюзіями, а розуміє, що все минає не для того, щоб повернутися. І народ ніколи не поверне собі втраченого в тому ж вигляді. Відчуття неповоротності руху від самого початку було властиве поетичній філософії Т. Шевченка. Проте у минулому він шукає традицій волі й героїзму, щоб знайти надію, приклад, силу для боротьби за цю нову Україну, зрештою – історичне право на неї. Зрозуміло, що побачив він не зовсім ту саму прекрасну й безталанну Україну. Завжди по-селянському тверезий, поет зайвий ілюзій ніколи не мав. Народ стогнав у неволі, у темноті, у нужді, свої пани не згірш чужих орали хлопями. “Скрізь був я і скрізь плакав”, – говорив Тарас Шевченко, свідомий історичної трагедії України.

У період 1843-1845 років Т. Шевченко залишив зшиток, затитулований “Три літа”, в якому започаткував нову добу української історії, новий історично-національний процес, що триває з перервами вже близько століття, потужніючи з кожним десятиліттям. Звертаючись у творі “І мертвим, і живим, і ненарожденним ...”, поет докоряє своїм землякам за те, що вони утримують кріпацький устрій, що не люблять рідного краю, що на чужині шукають для себе вдоволення, а значить, не творять власної культури, не вчать так, як треба, не мають свого власного погляду, фальшиво тлумачать історію власного народу тощо [3, с. 55]. Наприкінці послання Т. Шевченко дає три настанови: вчіться, пізнайте правду й обніміть найменшого брата, або, іншими словами: просвіта, наука і братерство – це ліки проти нашої тяжкої національної недуги [2, с. 17]. Свій центральний твір з циклу “Трьох літ” поет з усвідомленням тієї відповідальності, що її можуть дозволити собі лише генії і пророки, присвятив “і мертвим, і живим, і ненарожденним”, утверджуючи тим історичну тяглість і безсмертя української нації на всі часи.

Т. Шевченко, як ніхто, знав історію своєї України, яка з могил, гір і рік промовляла до нього нечутною іншим мовою. Бачив, що з його країною хоче зробити російське самодержавство

[3, с. 58]. Своє ставлення до цього явища Т. Шевченко висловив в містерії “Великий льох” – програмовому творі 1845 року. Тривалий час різні публікації цієї поеми супроводжувалися фальшивими примітками, коментарями, де викривлено, фальсифіковано тлумачився її ідейний зміст. І все це тому, що поема “Великий льох” має виразно антимосковське політичне спрямування, перейнята глибоким болем поета за втратою української державності. Причина того – Переяславська угода, колоніальна політика російських царів та зрада національних інтересів частиною правлячої української еліти.

Алегорії кожний може тлумачити по-своєму, але поки сам автор не дасть якогось ключа в руки, марно сказати напевно, котра розв’язка правдива. Такий ключ дає нам Т. Шевченко у вірші “Стоїть в селі Суботові”, що написаний у день завершення “Великого льоху”. Поет немов боїться, що його містерія не досить зрозуміла, і тому у цьому вірші висловлює свою політичну думку. Для нього церква, яку збудував Хмельницький, – це церква-домовина, гріб України. Хмельницький думав, що в тій церкві будуть молитися москалі й українці, ділячись спільним добром. А вийшло не те: москаль не ділиться добром і лихом, лише лупить з України останню шкуру, навіть могил не шанує, розриваючи їх та шукаючи грошей.

У селі Суботові, колишньому хуторі Богдана Хмельницького, є два підземелля, так звані Богданові льохи – великий і малий. Народ оповідає, що там сховані скарби великого гетьмана і що тоді, як москаль розкопає льох, станеться на Україні щось незвичайне.

Але Т. Шевченко вірить, що тая церква-домовина, тобто Переяславський договір, розвалиться і що з-під неї встане вільна, самостійна Україна, яка розвіє тьму неволі, засвітить світ правди і дасть спромогу своїм дітям помолитися на волі. Це провідна ідея, ключ, яким спробуємо відчинити містичний твір поета [4, с. 26-28].

Три душі (відданиця, дівчина й дитина) покутують за те, що згрішили проти самостійної України. Перша – тим, що вповні перейшла дорогу Хмельницькому у Переяслав, друга – що напоїла Петрового коня, третя – що всміхнулася, коли на Україну пливла золочена галера Катерини. Значить, поет вибрав три вирішальні моменти з нової української історії, коли важилася доля нашої незалежності, народної і державної, і спостеріг, як народ поставився до своєї справи. Народ пішов назустріч намірам Хмельницького, напоїв коня Петрові, коли він їхав зі зруйнованого Батурина, а вкінці до золоченої галери Катерини, до її русифікаційної політики поставився з дитячою, нерозумною усмішкою. Значить, три душі – це гріхи трьох поколінь українського простонароддя [5, с. 14].

У “Великому льоху” поховав Хмельницький не свої маєтки – свідомість національної самостійності. Москва насильством, грабунком, русифікаційними й централістичними безправствами доведе до того, що народ знову повстане, знову розбудиться його самостійницька свідомість – буде розкопано “Великий льох” України: “Встане Україна / І розвіє тьму неволі” [6, с. 269]. Тільки тоді історичні гріхи наших предків знайдуть своє прощення, і три душі увійдуть до раю.

Закінчення містерії має в собі щось пророчче. Незабаром сталося дійсно щось таке, що описав Шевченко наприкінці “Великого льоху”. Жоден з українців, які зрікалися ідеї самостійності і незалежності, обмежуючи своє українство до етнографії, до народної пісні й мови (для домашнього вжитку), не діждався сподіваної нагороди: “малоросів” московський режим не щадив.

“Великий льох” був новаторським твором у нашій літературі, оригінальний, добре обдуманий і старанно викінчений думкою і формою. Думкою про незалежність і волю України, які приховані у свідомості широких кіл нашого простонароддя. Хоча московський лад на Україні розкопав “малий льох” Хмельницького (тобто здеморалізував наше панство, а почасти й інтелігенцію), та докопався у ньому тільки до черепка, гнилого корита й до кістяка в кайданах, а “великий льох” (тобто свідомість своєї окремішності, бажання волі й незалежності в широких колах народу) зостався цілим. Саме на цей скарб покладає поет свою сильну надію, що “встане Україна і розвіє тьму неволі” [6, с. 256]. Він сподівається, що на народній свідомості буде збудована нова церква (вольна Україна), а стара, Богданова церква (Переяславська угода), розпадеться.

Сьогодні Україна самостверджується для себе і для світу під знаком Т. Шевченка, під знаком великого українця наш народ повертає собі національну самосвідомість і гідність, хоче, як сказав Янка Купала, “людьми бути”. А Шевченків ідеал – Україна великої сім’ї, вольної, нової. Україна без зла. Не було в ньому ні краплини національної зарозумілості чи упередженості проти інших народів, і Україну він любив, за Україну стояв, за Україну себе віддав не тому, що хотів би її підняти над іншими народами, а тому, що хотів бачити її рівною з іншими в сім’ї світовій.

Загальнолюдське значення поезії Т. Шевченка в тому, що вона самому українському народові дала розуміння його долі, потреб і завдань перед обличчям майбутнього, давши йому недвозначний дороговказ у напрямку боротьби за остаточне визволення від московського поневолювача.

Поезія Тараса Шевченка давно стала нетлінною і важливою частиною духовного ества українського народу. Шевченко для нас – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть, з чого черпають сили й надії. А те, що його досі світ знає менше, ніж інших великих поетів, пояснюється тим, що й саму Україну, яка тепер виборсується з руїн російської комуністичної імперії, світ теж тільки почав пізнавати.

1. Бондар М. Образ України в поезії Т.Г. Шевченка / М. Бондар // Вісник АН України. – 1993. – №6. – С. 56–60.
2. Дзюба І.М. У всякого своя доля: Літ.-критичний нарис / І. Дзюба. – К., 1989. – 261 с.
3. Жмуріна О.І. Образ Батьківщини у творчості Т. Шевченка і О. Пушкіна / О. Жмуріна // Т. Шевченко і загальнолюдські ідеали. Тези доповідей та повідомлень на обласній міжвузівській науково-теретичній конференції, присвяченій 175-річчю від дня народження, що відбулася 19-21 квітня 1989 р. – м. Одеса. – 1989. – С. 55–56.
4. Павлів І. Великий льох І поема- містерія Тараса Шевченка / І. Павлів // Слово і час. – 1991. – №1. – С. 25–35.
5. Чамата Н.П. Розрита могила / Н. Чамата // Слово і час. – 1991. – №3. – С. 8–15.
6. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 томах / Т. Шевченко. – К., 1989. – Т. 1-2. – 365 с.

АРХЕТИПОВІ ОБРАЗИ В ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БРИГАДИР М.Б. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 334.73

Ковітальні психічні особливості етносу є своєрідним синтезом живих людських істот, котрі його утворюють, і предків, які його історично створювали. Про це пише Г. Лебон: “Життя будь-якого народу і всі прояви його цивілізації становлять просте відображення його душі, унааявлені знаки невидимої, але дуже реальної речі. Зовнішні події утворюють лише спостережувану поверхню прихованої тканини, що визначена ними. Ні випадок, ні зовнішні обставини, ні особливо політичні інститути не відіграють головної ролі в історії народу. Глибокі відмінності, що існують між психічним складом різних народів, призводять до того, що вони діють, думають і відчують зовсім по-різному” [1].

Особисте несвідоме у З. Фрейда є результатом життя індивіда, а колективне несвідоме К. Юнга – результатом життя людського роду. Емпіричним підґрунтям для ідей “колективного несвідомого” стала подібність між міфологічними мотивами давнини, образами сновидінь у нормальних людей та фантазіями психічно хворих. Ці схеми образів К. Юнг і назвав архетипами [див. 2]. Архетип – це, по-перше, психічне співвідношення інстинктів; по-друге, результат спонтанного породження нейродинамічними структурами мозку образів, незмінних для усіх часів і народів; по-третє, чистий формоутворювальний елемент сприймання, що зумовлює саму його можливість. У різноманітних проявах архетипів К. Юнг виділяє також і спільне: всі фундаментальні схеми-символи принципово протистоять свідомості, їх неможливо логічно осмислити та адекватно виразити в мові. Єдине, чого може досягти психологічна наука, – це описати архетипи і дати їм певне тлумачення.

Вихідним пунктом духовного життя людини є досвід інтуїтивного бачення архетипів колективного несвідомого, яке суб’єктивується в образах міфології та релігії. Аналізуючи форми взаємодії несвідомо-архетипічних і свідомих компонентів психіки, К. Юнг виділяв дві крайності: 1) розчинення особистісного елемента у стихії колективного несвідомого, характерне для східних релігій; 2) науково-практична експансія європейського “Я”, де пригнічується колективно несвідома сутність психічного життя [див. 2]. Загалом Архетипи оприявнюються в неусвідомлюваних формовиявах, є матеріалом настановлень, домагань, внутрішньої мотивації, афектів. Водночас під їх впливом формується ціннісна система уявлень особистості, що становить психозмістову основу сенсу життя. У підсумку поведінка та вчинки людини